

Biserica Antim, stampă înfățișând biserica înainte de reparația din 1860

B I S E R I C A A N T I M

Credința și nevoile slujbei au cruțat de pieire multe din mănăstirile și bisericile românești ce dăinuiesc și astăzi, unele în forma lor primitivă, altele transformate în total sau în parte.

Printre bisericile din București, ridicate în cursul veacului al XVIII-lea, se numără și biserica și paraclisul dela Antim, odinioară mănăstire a Tuturor Sfinților, din mahalaua Popii lui Ivașco ¹⁾.

Ctitorie a Mitropolitului Antim Ivireanul ²⁾, om

Fotografiile din colecția Seminarului de Istoria Artei, dela Facultatea de Litere și dela Părintele Paraschiv Dumitrescu, parohul bisericii Antim

¹⁾ Datele istorice au fost luate din lucrarea d-rei Zara Elena: «Istoricul Bisericii Antim» (bibl. Seminarului de Istoria Artei), din lucrarea Ieromonahului Gr. Urișescu, «Mănăstirea Antim» (bibl. Facult. de Teologie) și din documente originale ale Arhivelor Statului, București.

²⁾ *Antim Ivireanul*, 1650—1717. Caucazian, de origină din Ivir, vine în țară dela mănăstirile din Muntele Athos, chemat de Dosoftei de Ierusalim. Înainte de călugărie se numea Andrei. În 1691 ajunge Ieromonah în locul lui Mitrofan (numit Episcop al Buzăului). Cunoscător al meșteșugului de tipograf, neîntrecut caligraf, xilograf și desenator, el își începe tipăriturile în 1691, fiind conducător al unei tipografii domnești pe care o așază la Snagov. În 1705, Martie 6, e numit Episcop de Râmnicul-Vâlcea, unde își continuă arta

luminat și înzestrat cu aptitudini și înțelegere a Artelor Frumoase, biserica e începută la 24 Aprilie 1713 sub domnia lui Constantin Brâncoveanu, după cum se vede chiar și din testamentul lui Antim ¹⁾.

de tipograf. Din această vreme tradiția îi atribue zugrăvirea capelei dela Episcopia Râmnicului. Subt supravegherea lui se restaură și se zugrăvi biserica mare dela Cozia, se prefăcu și se zidi din temelie M-rea Surpatele, se zugrăvi M-rea Govora și paraclisul Episcopiei din Râmnic. După moartea Mitropolitului Ungro-Vlahiei Teodosie în 1708, Antim e făcut Mitropolit, în care treaptă îngrijește de bunul mers al Mitropoliei și al culturii românești. Simțul și gustul artistic al acestui Mitropolit și-l manifestă de nenumărate ori în cursul domniei, dar mai ales cu ocazia zidirii și împodobirii Mănăstirii Tuturor Sfinților (1714—1716). În luna August a anului 1716, pe vremea lui Mavrocordat, ca o urmare a politicii sale contra Turcilor, el e surghiunit de către Patriarhul Constantinoplei la M-rea Sinai și dat pe mâna unor Turci, ca să-l ducă acolo. Pe drum din ordinul lui Mavrocordat, Antim a fost înecat în apele Tungiei în Tracia.

¹⁾ Rev. *Biserica ortodoxă română*, 1885. *Testamentul lui Antim. Fragment.* «Așijderea și spre rădicarea, adaosul și po-doaba sfințelor locașuri, multă pohtă și rivnă dumnezească am avut... Că dintru ostenelele mele cele multe, din tipăritul cărților și din milosteniile îndurătorilor creștini, ne-am în-

Hotărîrea pentru începerea lucrului o luase Mitropolitul Antim în urma unei revelații divine avute în ziua de 5 Februarie, când Biserica ortodoxă serbează amintirea muceniței Sf. Agata.

Aceasta se vede din cap. 13 al Testamentului său « La Februarie 5 zile, în ziua Sf. muceniței

Clopotnița Bisericii Antim

Agatei, să se îmbrace o fată săracă cu ie, cu rochie, cu brâu, și să i se dea și treizeci de bani, pentru

vrednicit de am înălțat din temelie biserică frumoasă aici în București întră slava și mulțumită însuși Celui ce întru Troiță să proslăvește Dumnezeu și întru cinstea și lauda Tuturor Sfinților denpreună, încît să fie și să se numească cinstită monăstire a Tuturor Sfinților. Zidit-am și împrejurul ei chilii destule și alte lăcașuri pentru odihna egumenului care va fi după vremii și acelora ce vor vrea să aleagă viața sihăstrească, adăugînd întru ea și alte multe trebuincioase. La care am închinat multe de toate ciștiguri mutătoare și nemutătoare pentru îndestularea celor ce vor lăcu întru ea; adică moșii, vii, mori, stupi și dobitoace de tot felul. Încă și biserica am împodobit-o și am înfrumusețat-o cu ajutorul lui Dumnezeu pe din afară și pe din lăuntru cu multe odoare de argint și cu vesminte scumpe, cu cărți de multe feluri și cu altele ce se obișnuesc a se înzestra zidirile cele cuvioase ».

căci în ziua pomenirii sale prin dumnezească descoperire am hotărît să zidim biserică »¹⁾.

Ca multe din locașurile din trecut, mănăstirea Tuturor Sfinților are la origină o biserică mică de lemn, proprietate a boierului Staicu Paharnicul Merișanul, după cum spune însuș fratele acestuia printr'o scrisoare din 24 Aprilie 1713²⁾, și chiar Mitropolitul Antim puțin mai târziu în cap. V al testamentului său³⁾.

Locurile pe care s'a clădit mănăstirea au fost dăruite de boierii Rudeni, mari proprietari pe podul Calicilor și în Mahalaua Popii lui Ivașco, și de boierii Merișani, cari își aveau proprietățile mai departe, pe Dealul Spirei. Mileștii, și anume Maria Băneasa Mileasca, ginerele acesteia Dumitrașcu Brăiloiu și Diicul vel logofăt Rudeanul dau, între

Fațada

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem: « Doi preoți din mir vroiam să fie la biserică în strana cea mică. . . pentru căci fiind biserica cea veche de lemn mai înainte de mir, și zidindu-se aceasta, n'am vrut să-i lipsim pe acei preoți din mahală pentru mîngîierea lor și pentru odihna mahalagiilor ».

anii 1713—1714 Mitropolitului Antim, locuri și-l ajută să clădească mănăstirea ¹⁾. De asemenea, în 1713 Aprilie 24, din scrisoarea lui Dragoș Vistierul către Antim, — aflăm că acesta îi dăruiește un loc al său, spre a se zidi pe el o biserică ²⁾. La 17 Febr. 1715 Barbu Slugerul vinde Mitropolitului Antim

După moartea Mitropolitului Antim, mănăstirea își pierde autonomia câștigată de acesta și vremuri grele se abat asupra sfântului locaș.

Starea bisericii se îmbunătățește pentru câțva timp, odată cu transformarea ei în metoh al Episcopiei de Argeș la 22 Martie 1797.

Indreptarea se datorește în mare parte și Episcopului Iosif al Argeșului, bun și iscusit gospodar, care cu ajutorul Mitropolitului Dosofteiu, caută să restabilească bugetul și starea precară a mănăstirii.

El e acela care mărește paraclisul înzestrându-l cu obiecte de cult nou, legându-și astfel pentru vecie numele de acel al primului ctitor. După moartea acestuia (27 Oct. 1820), mănăstirea rămâne sub grija Episcopului Ilarion de Argeș, care la moartea sa o lasă în deajuns de avută și de prosperă.

Curând după aceasta veniturile mănăstirii sunt puse sub controlul Domnitorului, și nu pot fi întrebuințate fără aprobarea acestuia.

Ca o urmare a acestei restricții starea zidurilor, a chiliilor și a bisericii e din ce în ce mai rea. Ne-

Pisania

locul său, precizând că îl vinde spre a se zidi pe el Biserica Tuturor Sfinților. Pe semne însă că acest loc a servit de grădină sau s'a zidit pe el chilii, biserica fiind începută încă din anul 1713.

Această biserică încăpătoare, atât ca plan cât și ca execuție arhitectonică, se crede că a fost făcută după modelul dat de însuși Mitropolitul Antim. Acesta nu se mărginește numai să ajute cu bani ridicarea sfântului locaș, ci se ocupă și cu desemnarea planului, supraveghind de aproape și cu priceperea unui om de gust decorarea exterioară și interioară a bisericii ce urma să-i poarte numele.

Concepută la o vreme în care stilul caracteristic bisericilor românești se afirmase, contemporană cu opere arhitectonice și artistice de rară frumusețe, potrivit dorinței lui Antim, biserica nu a fost numai un centru religios, ci și un focar de lumină și de cultură, aproape în tot decursul sec. al XVIII-lea.

Aici, în jurul bisericii Tuturor Sfinților, își propune Antim să înființeze două tipografii, una grecească și alta românească, pe care să le puiе în slujba bisericii ³⁾. De asemenea, zidi chilii pentru călugări, locuință pentru egumen și un paraclis.

Portretul Domnului

¹⁾ G. I. Ionescu-Gion. « Istoria Bucureștilor », cap. Biserici Bucureștene, București, 1899, pag. 171.

²⁾ Arhivele Statului, pag. 48, Act. 17.

³⁾ *Bis. ort. rom.*, 1885. *Testamentul lui Antim*: « Să se ție două tipografii, una grecească și alta românească, pentru folosul obștei și pentru agoniseala casei. Să nu îndrănească

tipograful să tipărească vreo carte împotriva bisericii și a legii noastre. . . , iar de va călca porunca să fie al anatemei. Las cu blestem și aceasta să aibă datorie și tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară nici să se părăsească lucrul cărților pentru folosul țării și pentru ajutorul casei ».

numărate rapoarte și cereri se fac către guvernământ în vederea unei eventuale reparații, dar toate sunt în zadar. Starea în care se află biserica și dependențele ei se poate vedea din raportul arhitectului Slatter înaintat la 29 Sept. 1851¹⁾ cât și din raportul Episcopului de Argeș din anul 1857²⁾.

Pridvorul

Lucrările încep abia în cursul anului 1860 și durează câțiva ani conform planului arhitectului Slatter. Până la această dată biserica suferise reparații de mai mică însemnătate. Aspectul general al bisericii rămăsese însă nemodificat. Reparația din 1860 ia proporții atât de însemnate încât aspectul primitiv al bisericii e simțitor modificat.

Încă din 1857³⁾ se ceruse repararea cupolei, înlocuirea ferestrelor și lărgirea vestibulului « care este a se dărîma ». Totuș numai la 9 Sept. 1860, Ministerul încheie contract⁴⁾ cu frații Babicu, ca să se execute tâmpla cea nouă. Tot în acest an se dă prin contract zugrăvirea bisericii și a tâmplei pictorului Petre Alessandrescu, care se obligă să termine lucrarea în termen de doi ani cu prețul de 3.000 de galbeni⁵⁾. Dar lucrarea nu e terminată

la vreme, ci numai în 1863, din cauza fraților Bab'cu care întârziaseră cu efectuarea lemnăriei tâmplei. Alessandrescu e împiedecat a o zugrăvi până la termenul impus de contract. În afară de scenele prevăzute, el spune într'o adresă către Ministerul Cultelor din 10 August 1863¹⁾ că a mai făcut șase tablouri pentru deplina armonie a picturii.

În 1861 găsim ca supraveghetor al lucrărilor de reparație, pe arhitectul Scarlat Enderli. Pentru desăvârșirea lucrărilor de zidărie rămase neterminate se ține licitație la 4 Febr. 1861. O parte se dau în grija lui Tănase Stavri, iar restul în cea a lui Radu Rădulescu. Tot lui Stavri i se dă prin licitație să repare încăperile din aripa stângă a mănăstirii. În 11 Aprilie 1861 « este trebuință a se înființa » câteva obiecte de lemn sculptat în interiorul bisericii. Planul și devizul în acest scop au fost făcute de sculptorul Carol Storck cu care Ministerul încheie contract pentru executarea lor. La 19 Iulie 1861 antreprenorul Iohann Unghi e însărcinat cu facerea unei ferestre rotunde la biserică, căci la această epocă, biserica își transformase cu desăvârșire aspectul exterior al fațadei.

Pridvorul ce se sprijinea pe stâlpi de piatră era sub acelaș acoperiș cu biserica. De asemenea, scara nu înconjură pridvorul de jur împrejur, spațiul dintre bazele coloanelor fiind zidit. Intrarea în biserică se făcea numai printr'o scară mai mică situată într'o parte.

În acelaș timp mai găsim lucrând la Antim, după cum reiese din documente, pe un arhitect numit Mrescu, pe Niță Pârăescu, care săvârșește poleitul crucilor, și pe un antreprenor Radu Rădulescu. Alături de Petre Alessandrescu lucrează pentru biserica Antim Heinrich Trencu (sic), care în urma licitației din 24 Sept. 1862, e însărcinat cu zugrăvitul în ulei și galben antic al celor 12 coloane din pridvor, cât și cu inscripția de deasupra ușii, care trebuia să fie poleită cu aur și care executată atunci în proaste condiții, e refăcută mai târziu tot de către Trencu. Lucrarea acestuia nu reprezintă însă nici un caracter artistic.

Reparațiile se sfârșesc aproape în întregime în cursul anului 1863. Abia se terminaseră lucrările la Antim când la 31 Martie 1863, în urma revărsării Dâmboviței și a unor ploi torențiale, zidul înconjurător se dărâmă și apa ajunge până la biserică pătrunzând pe sub temelie și pe sub pietrele pardoselii.

Episcopul Ghenadie al Argeșului cere Ministerului să dispună a se face reparațiile necesare. Lespezile au fost scoase și de aceea nu mai avem nicio știre despre puținele morminte ce vor fi fost înăuntrul bisericii, astăzi pardosită cu ciment.

În 1866 se continuă reparațiile rămase neterminate de pe urma inundației, de către un oarecare

¹⁾ Arh. Stat dosar 1103/1862.

¹⁾ Arh. Stat dosar 2267/1850.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Arh. Stat dosar 469/1860.

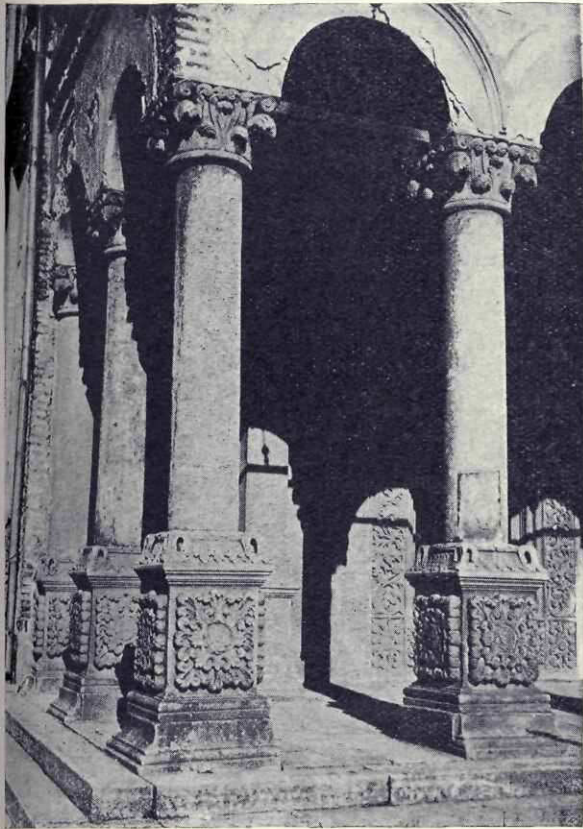
⁵⁾ Arh. Stat dosar 2267/1850.

Ion Busnea. În 1867 se repară clopotnița, se reface tencuiala bisericii, se vopsesc jgheburile și coloanele peristilului și zidul înconjurător.

Reparații la Antim nemaifăcându-se multă vreme, biserica și clădirile înconjurătoare merg spre ruină.

În 1908, Comisia Monumentelor Istorice înțește

O parte din pridvor

acoperișul și învelitoarea chiliilor întărind și zidăria. Cu toate restaurările făcute în ultimul timp, biserica, în starea actuală, are nevoie de grabnice și serioase reparații.

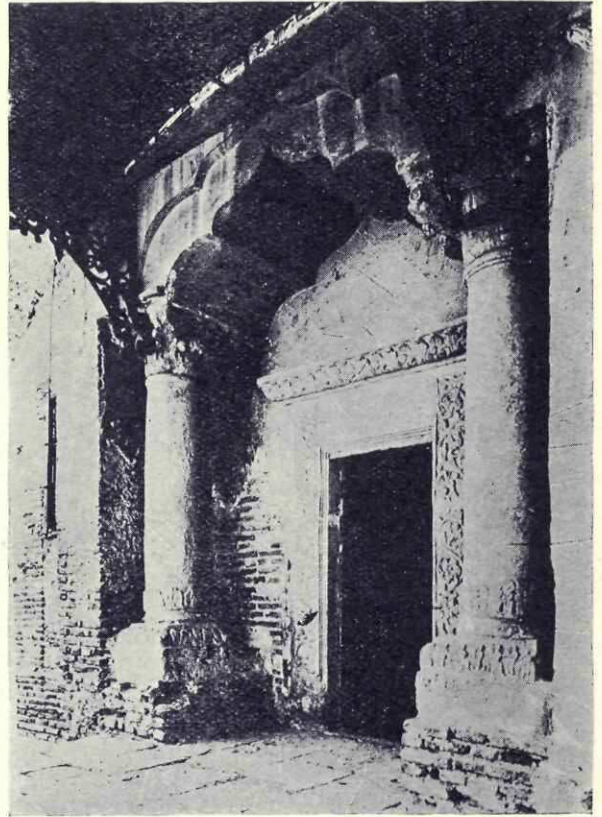
Sălășluind și astăzi, ascunsă de zidurile între care se desfășura odinioară intens viața monahală a călugărilor dela Antim, biserica comunică cu exteriorul pe sub bolta clopotniței deosebit de pitorească.

Între clopotniță și paraclis, biserica e înconjurată spre dreapta de șirul de case cu un etaj ce servesc de locuință preotului.

Paraclisul început după cum spune pisania de « ripo Mitrop. Antim » și isprăvit de boerul Matei Ruset, face corp cu locuința preotului și cu restul de chilii rămase din trecut. Un șir de clădiri, ruine ale fostelor chilii, completează latura dintre paraclis și turnul din extremitatea dreaptă. Latura răsăriteană, adică cea dinspre altar, e închisă între două turnuri dreptunghiulare, zidite din cărămidă,

care se sfârșeau prin câte un turnuleț, prevăzut cu ferestre. În parterul acestor turnuri erau camere spațioase al căror tavan a fost boltit. O astfel de boltă se poate vedea și astăzi în colțul stâng al șirului de clădiri. Nu se știe precis ce anume destinație s'a dat acestor camere, dar după toate probabilitățile, ele au servit sau celor două tipografii, sau drept bucătării călugărești. Clădirile care umplu spațiul dintre aceste turnuri sunt prevăzute cu calcan spre partea din afară, iar spre curte au acoperișul înclinat. Intrarea în aceste camere foarte frumos boltite se făcea prin două pridvoare românești, sprijinite pe câte doi stâlpi de piatră, cu capiteli și baze sculptate. Aceste intrări au fost astupate cu timpul.

Biserica se mărginește spre stânga tot cu un șir de astfel de clădiri. Intrarea spre camera turnului din stânga se face tot printr'un pridvor care se păstrează, restaurat de Comisia Monumentelor Istorice. O parte din această latură a clădirii, care avea fațada spre stradă și o curtică între stradă și chilii, a fost dărâmată cu ocazia construirii loca-

Intrarea paraclisului

lului Sf. Sinod. Din planul ce s'a făcut cu prilejul reparațiilor din secolul XIX-lea se arată că în acest corp erau rânduite toate chiliile care serveau nevoilor de ordin administrativ, cum și de depozite. Centrul curții îl stăpânește și astăzi vechea biserică

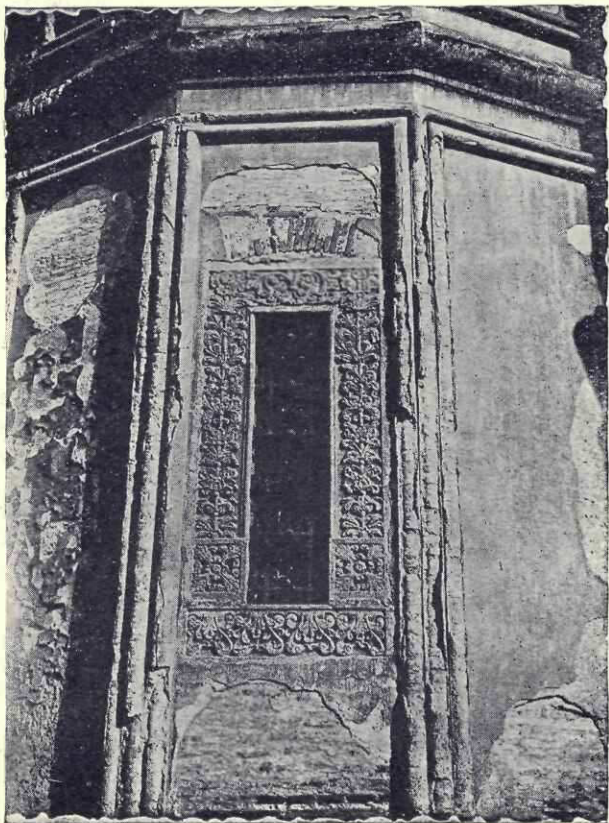

a lui Antim, transformată ca înfățișare exterioară și interioară în urma reparațiilor suferite în cursul veacului al XIX-lea.

Planul, rămas același, prezintă în linii largi forma unei cruci grecești și cuprinde un pridvor deschis pe toate părțile și sprijinit pe coloane cu bază și capitel sculptat, o tindă sau pronaos despărțită de naos prin coloane, un naos și o absidă sau altar.

Aspectul fațadei, complet schimbat, prezintă azi un fronton foarte înalt deasupra acoperișului interior, inovație destinată să dea o impresie de svelteță pe care biserica tipică a lui Brâncoveanu nu o atinsese încă ¹⁾.

Biserica se ridică pe un fundament solid de piatră. Un brâu puternic o încinge pe dinafară de jur împrejur cam pe la jumătatea înălțimii zidului împărțind-o în două caturi sau registre. Un șir de firizi oarbe în care sunt așezate rozete de stuc și de piatră împodobesc catul superior alcătuind împreună cu chenarele sculptate ale ferestrelor, un frumos ansamblu decorativ. Două turle aproape egale sunt așezate una deasupra pronaosului, iar cealaltă deasupra naosului.

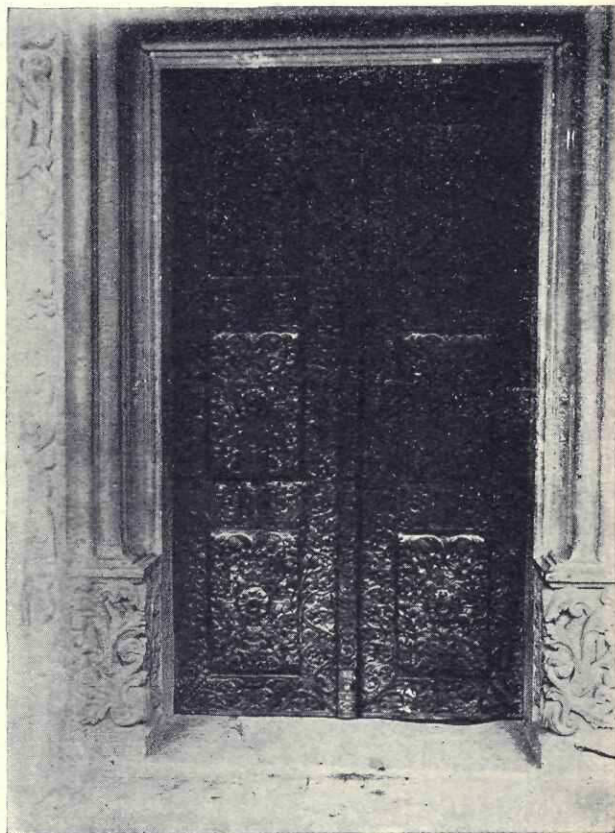
Fereastră cu chenar sculptată în piatră

¹⁾ N. Iorga și G. Balș. « Histoire de l'art roumain ancien », Paris, 1922.

¹⁾ N. Iorga. « Inscricții din bisericile României », vol. I, București, 1905, pag. 280.

Materialul întrebunțat atât la biserică cât și la dependințe, e în mare parte cărămida, piatra alcătuind în deosebi elementul decorativ.

În pridvor, deasupra uși de intrare, se află pisania scrisă în versuri grecești cu litere frumoase săpate în piatră. Ea are următorul conținut:

Ușă cioplită în lemn, dela intrarea principală

« Biserica asta, a Tuturor Sfinților hramul S'o făcut cu vrerea lui Dumnezeu, firea tuturor Sub Ștefan cel ce poartă numele Cantacuzino Stăpân strălucit al Țării Românești vestite De către arhipăstorul Antim Ungrovlahul Cel din Ivir, cum se vede, din temelie, Ca închinătorii zeilor față de Dumnezeu Ca David fii și în Biserica Sfinților În anul dela mântuire 1715 »

La 1715, biserica avea ca hram Duminica Tuturor Sfinților, mai apoi sărbătoarea Sfinților Constantin și Elena. În timpurile din urmă s'a revenit la vechiul hram. Cum, în timpul marelui războiu, s'au ascuns în biserică moaștele Sfintei Filofteia ca să nu fie descoperită de Bulgari, astăzi se serbează ca patron al bisericii și această sfântă.

Ușa intrării, toată sculptată în lemn de stejar, e atribuită de tradiție Mitropolitului Antim. Alexandru Odobescu într'un articol publicat în Revista

Română 1862 spune: « Artist luminat și industrios, Antim lasă în țară multe urme de talentele și activitatea sa. În mănăstirea Antimului, ce este clădită de dânsul, se zice că ușile de intrare ale bisericii sculptate în lemn cu multă măiestrie sunt lucrate de dânsul ».

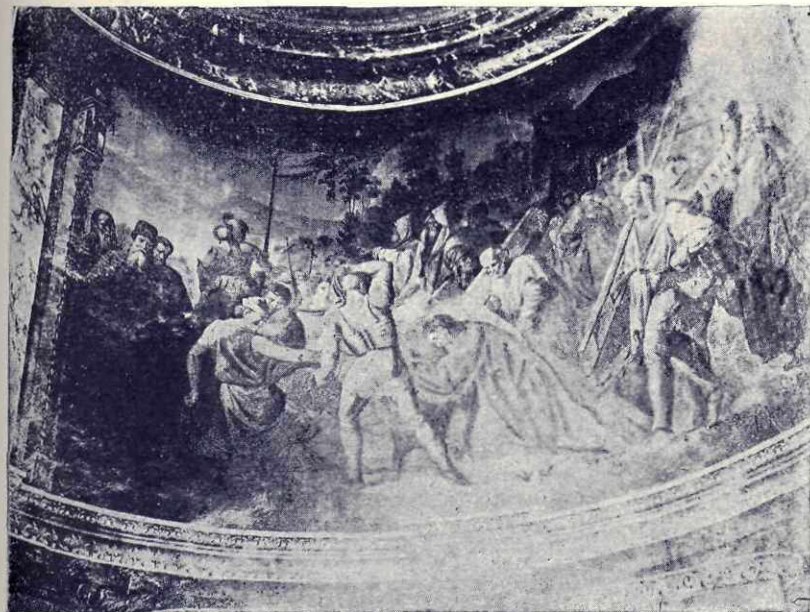
În general, se crede că sculptura la coloane și mai

tățesc cu nimic să credem că pictura ar fi fost opera însăși a Mitropolitului Antim. Cu atât mai mult, cu cât într'o notă la testamentul Mitropolitului Antim, printre altele recunoaște că datorește:

Predi zugravul	taleri 50 ¹⁾
. . . . . vilor ²⁾	taleri 100
zidarilor	taleri 55

Vedem deci că la împodobirea acestui locaș a intervenit mâna maestrului zugrav Preda, care singur sau împreună cu alții, poate sub supravegherea Mitropolitului Antim, a desăvârșit vechea decorație murală a bisericii.

Din documente aflate la Arhive, știm că pe stâlpul din dreapta se scrisese la 1820, cu ocazia morții Episcopului Iosif al Argeșului, o inscripție. Nu știm dacă în răstimp sau chiar la această dată s'au mai făcut și alte reparații picturii. Dacă pentru vechea pictură a bisericii nu ne-a rămas nici odată, nicio mărturie ca să ne îndreptăm să o atribuim cuiva, pentru pictura actuală putem da ca sigur numele pictorului român Petre Alessandrescu ³⁾, mai târziu profesor de desen la gimnaziul Lazăr. În puținele tratate de artă românească numele lui apare rar, alături de acela al lui Tătă-

Ducerea crucii

ales în admirabilul chenar al ușii dela intrare, este executată după modelele date de Antim. Motivul întrebuițat mai frecvent e cel floral, cât și diferite rozete stilizate. Sculptura, în genere de bună calitate, contribuie la înfrumusețarea acestui monument. Spre deosebire de pictură, care e de dată mai recentă, sculptura e în mare parte cea primitivă.

Alături de sculptura în piatră și de vechea sculptură în lemn, sculptura în lemn de dată mai recentă, poate de un caracter mai greoiu, cum apare la tâmplă, întrește decorația generală.

Pictura este rezervată astăzi decorației interioare a zidurilor. Biserica nu mai păstrează nimic din vechea zugrăveală și niciun indiciu nu ne stă la îndemână pentru a o atribui vreunui maestru sau altuia. Dintr'o stampă ¹⁾ reprezentând aspectul bisericii înainte de reparația din 1860, se poate deduce că fațada originală era împodobită cu doi îngeri mari zugrăviți. Din întreaga activitate a Mitropolitului Antim, aceea de pictor se pare mai obscură și mai puțin vădită. Supozițiile neîntemeiate ale câtorva istorici din vremea noastră, nu ne îndrep-

tesc, și autorii se mulțumesc numai să-l pomenească.

Picturile ce sălășluiesc pe pereții bisericii Antim, șterse și înegrite de timp, lipsite de strălucirea de odinioară, unele abia mai apărând de sub stratul de fum, sau coșcovite de umezeală, ne îngăduie încă întru câtva să le recunoaștem temele iconografice și să judecăm într'o oarecare măsură știința maestrului lor.

Impărțirea generală a picturii la Antim, e făcută în două registre, un registru inferior, cuprinzând sfinți prezentați în mărime naturală, și un registru

¹⁾ Gr. Urișescu. Op. citat.

²⁾ Documentul astăzi rupt nu ne permite citirea cuvântului în întregime. Terminațiunea (vilor) ne face să credem că era scris: zugravilor.

³⁾ Petre Alessandrescu, pictor român. În 1851 e trimis în străinătate pentru studii de către Ministerul Cultelor. După ce stă puțin timp la Viena se îndreaptă spre Italia. La Roma cercetează operele maestrilor italieni din colecții și muzee studiind totdeauna la « Accademia di San Luca » sub direcția lui Natale Carta și alții. În 1855 pleacă la Paris unde urmează cursurile școlii de Arte Frumoase și lucrează în atelierul lui Leon Cogniet. În 1856 se întoarce în țară. Între 1860-63 îl găsim lucrând la decorarea bisericii Antim.

¹⁾ Reproducere procurată de Pr. P. Dumitrescu, actual Paroh al Bis. Antim.

superior, cu scene mai ales din viața Mântuitorului.

Pridvorul. Picturile ce decorează pridvorul, mai expuse intemperiilor, ne apar astăzi mult mai palide. De o parte și de alta a ușii de intrare se văd urmele a două panouri, prezentând sfinți de mărime naturală, opere astăzi în întregime distruse.

Pe plafon, creatorul desparte lumina de întuneric, figură de inspirație michelangelescă, într-o compoziție concepută destul de naiv.

Pe pereți, sus, în două medalioane ne apar în dreapta « Bine cuvântarea lui Adam și a Evei », iar în stânga « Izgonirea din Raiu ».

Restul e acoperit cu imitație de marmoră și motive decorative, antice sau geometrice, lucrate în ulei, încadrând compozițiile pictate.

Pronaosul. Cu mult mai în bună stare ne apar panourile ce acopăr pereții și bolta turlei Pronaosului. În umbră, pe perețele din dreapta și stânga ușii e reprezentat, ca în mai toate bisericile noastre, așa numitul tablou votiv. Ctitorii nu ne apar ca în

Sf. Fecioară cu Pruncul, dela Tâmplă

trecut, prezentând credincioșilor Sfântul locaș ce au ctitorit. Ei nu acopăr cu imaginea lor toată întinderea zidului, ci sunt două simple portrete, încadrate într-o ramă de zugrăveală, în tonuri gris. În stânga Mitropolitul Antim; în dreapta tradiția recunoaște pe Ștefan Cantacuzino, deși inscripția

desemnează pe Neagoe Voevod. Poate că P. Alessandrescu, puțin cunoscător al datelor istorice, a crezut nimerit să reprezinte acolo pe unul dintre marii constructori de biserici din țara noastră.

Pictate, ca și restul bisericii, între 1860—1863, nu este vorba de o asemănare vădită sau de o pătrundere psihologică adâncă.

Văzut de față Mitropolitul Antim ține în mâna stângă cârja, iar cu dreapta face semnul binecuvântării. Celălalt ctitor poartă pe cap coroană, iar costumul e acela al domnilor din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

În registrul superior într'un panou mare, pe perețele de deasupra tribunii corului, e prezentată « Coborîrea de pe cruce », scenă încadrată de o parte și de alta de două panouri mai mici, unul prezentând o sântă, iar celălalt un înger.

Pe pereții laterali în registrul superior în dreapta, e « Lupta lui Iacob cu Ingerul » și « Propovăduirea Sf. Ioan », în stânga « Ingerul dând veste de nașterea Sf. Ioan » și « Punerea în mormânt ». În registrele inferioare, în dreapta e Sf. Anton, în stânga Sf. Teodosie, ambii concepuți ca și celelalte compoziții pe un fond de peisagiu.

Pe perețele ce desparte pronaosul de naos, deasupra coloanelor, în registrul inferior e « Jertfa lui Avram » și « Intrarea lui Isus în Ierusalim » în părți, la dreapta, « Isus ispitit de Diavol », în stânga « Isus și Ingerul ».

Pe boltă, Cristos ca Pantocrator, pe laturile turlei 8 prooroci, iar în pandantive împărații David și Solomon, Daniel și Aron.

Naosul. Pe plafon Sfânta Treime, compoziție ce mai apare pe panoul central al tâmplii în al treilea etaj.

Pe pereții laterali în registrele superioare în dreapta, « Înălțarea » și Arhanghelul Gavril, în stânga « Schimbarea la față » și Sf. Ștefan. Pe perețele din fața altarului « Inmormântarea Maicii Domnului ».

Pe bolta centrală, între cele 2 abside laterale ce alcătuiesc brațele crucii, în urma ultimelor reparații de către Comisia Monumentelor Istorice, nu s'a mai zugrăvit nimic. Alessandrescu acoperise această boltă, conform contractului, cu o compoziție prezentând pe Domnul Isus Cristos înconjurat de îngeri. Pe laturile turlei dela ferestre în jos, pictura ce se vede reprezintă « Liturgia Ingerilor ». Mai jos, pe pandantive, sunt chipurile celor 4 evangheliști cu simboalele lor.

Pe bolțile celor două jumătăți de calotă laterale, în registrul superior, la dreapta: « Nașterea Mântuitorului » și « Isus binecuvântând pruncii », în stânga « Învierea și Ducerea crucii ».

Registrul inferior cuprinde panouri cu câte 3 sfinți de fiecare parte, Sf. Gheorghe, Dimitrie și Procopie, în dreapta, sfinții Mina, Mihai și Ștefan, în stânga.

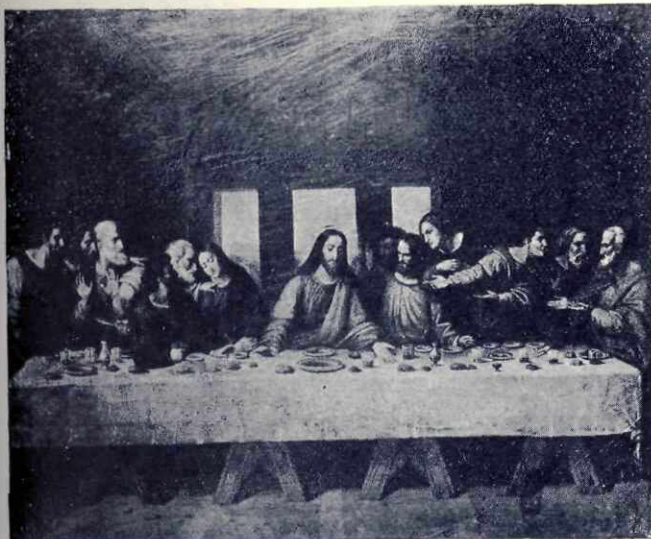
Altarul. Pictura mai puțin distinctă azi, ce acoperă pereții altarului, cuprinde conform contractului încheiat, pe boltă pe « Maica Domnului cu

Domnul Cristos în slavă», pe Dumnezeu Tatăl, iar pe laturi pe proorocii David și Solomon.

În registrul superior, de jur împrejurul absidei, «Adam și Eva în Paradis», «Cristos între Fecioară și Sf. Ioan» și «Moartea lui Abel». În registrul inferior, mai jos, între ferestre câteva figuri de Arhieri.

Tâmplă. Între naos și altar se ridică măreț tâmplă. Ea nu urmează o linie dreaptă, ci este puțin rotunjită la bază, având tendința de a intra înspre altar. Ea a fost vechea tâmplă de piatră, din

Cina cea de taină (Tâmplă)

care se pare că se mai găsesc fragmente la Muzeul de mulate și antichități de pe lângă biserica Stavropoleos. Ca la mai toate bisericile noastre, ea are un pronunțat caracter arhitectural. Principiul separației motivelor e acela al zonelor suprapuse în etaje. Patru registre întocmesc tâmplă, iar sus de tot, stăpânește «Crucea Răstignirii» între icoana Maicii Domnului și cea a Sfântului Ioan.

În cadrul oferit de sculptura fraților Babicu, pictorul își așează nenumăratele sale panouri de lemn acoperite de compoziții care, construite după un anumit program iconografic, concentrează în ele întreaga învățătură a bisericii. Astfel, episoadele cele mai însemnate din viața Mântuitorului și a Maicii Sale, apar înaintea ochiului privitorului. Icoanele înșirate pe tâmplă sunt: 4 icoane împărâtești, reprezentând dela stânga la dreapta pe: Sf. Nicolae, pe Fecioara cu pruncul, pe Domnul Isus Cristos și pe Sfinții Constantin și Elena.

În primul registru sunt 12 tablouri reprezentând praznicele, împărțite câte 6 de o parte și de alta a panoului central (Cina cea de taină). Deasupra sunt cei 12 apostoli, urmând aceeași distribuție, de o parte și de alta a panoului central, ce reprezintă «S-ta Treime». Este o reluare în mai mic, a decorației murale de pe plafonul naosului.

În ultimul registru cei 12 prooroci sunt împărțiți de o parte și de o alta a scenei centrale: «Scoborîrea Sfântului Duh». Tot pentru tâmplă Alessandrescu lucrează 4 icoane de sărutat, ce sunt așezate înaintea icoanelor împărâtești.

Fragment din Tâmplă

Pe ușa din mijloc dela altar pictează Buna Vestire, iar pe cele laterale pe cei 2 arhangheli.

Acest vast program iconografic, ce rezumă Vechiul și Noul Testament, este prezentat într'un cadru de bogată sculptură. În alcătuirea decorațiilor dela Antim pictorul pare urmărit mai mult de dorința de a crea un ansamblu, o armonie a compoziției generale decât a se supune canonului riguros indicat de cerințele rânduelii Bisericii răsăritene. Comparând această descriere cu contractul încheiat de P. Alessandrescu, constatăm că acesta nu uitase a se folosi de acea clauză ce-i îngăduia să înlocuiască subiectul unui panou cu altul, dacă acesta nu s'ar armoniza cu restul decorației murale. Pictorul nu numai că schimbă subiectele, dar de cele mai multe ori adaugă panouri noi și modifică ordinea celor indicate în contract.

În general, toate panourile sunt încadrate de motive și compoziții decorative, ce strică armonia de ansamblu și întunecă frumusețea unora din panouri, prin coloritul puțin armonios și supărător de care artistul se servește.

Ca și ceilalți artiști formați la școlile din Occident și stăpâniți de imaginea distribuirii picturilor murale din locașurile admirate la Roma sau aiurea, P. Alessandrescu își propune să dea aspectului general

o înfățișare nouă. În locul unor medalioane și al scenelor multiple ce acopereau în trecut zidurile bisericilor noastre, el așează compoziții complexe în panouri de mari dimensiuni, așa că reprezentarea unei singure scene acopere de multe ori zidul întreg.

Vechiul și Noul Testament sunt sursele de inspirație iconografică. În ce privește interpretarea, Michel Angelo, Rafael, Leonardo și școala lor îi

În ajunul evanghelizării (Tâmplă)

servesc adesea de model, alături de artiști din școala franceză clasică. Lucrările ce reproduc fidel opere străine sunt destul de numeroase, așa de exemplu, « Coborârea de pe Cruce » este o copie fidelă după lucrarea cu acelaș nume a lui Danielle da Volterra, pictată în 1541 într'o capelă din biserică Trinită dei Monti di Roma. « Cina cea de taină » este inspirată de Leonardo, ca și alte câteva compoziții.

De altfel, elementele de imitație apar destul de vădite atât în compoziție, cât și în tratarea personajilor. Acelaș fond de peisagiu sau arhitectură ocupând mare parte din panou, aceleași atitudini și gesturi adesea teatrale și atât de frecvente în operele de decadență, se întâlnesc neîncetat în decorația murală dela Antim. Artistul, stăpânit de influența italiană care pare că-i înăbușe în mare parte orice pornire de originalitate personală, își amintește, până târziu, de lecțiile artiștilor, de altfel puțin dotați, din epoca sa de formație: un Natale Carta, un Cavalieri în Italia, Léon Cogniet în Franța.

Totuș, el pare că stăpânește într'o oarecare măsură arta compoziției și a desenului, având sentimentul justelor proporții și simțul armoniei

de colori. Paleta lui, greu de examinat după panourile rămase pe pereți, se vedește mai ușor din scenele și chipurile prezentate pe tâmplă, unde întrebuintează cu priceperea unui meșteșugar, de preferință tonuri calde, în care predomină roșul și galbenul.

Dacă din punct de vedere pictural, decorația dela Antim nu poate fi considerată ca o realizare deplină, pentru întregirea unui aspect din dezvoltarea artei secol. al XIX-lea și mai ales pentru înțelegerea unui artist ca P. Alessandrescu ea prezintă destulă însemnătate. Așa cum o avem azi, purtând pecetea anilor ce s'au scurs, pictura dela Antim apare ca un ecou al influențelor străine, în special italiană, ce se afirmă și viețuiesc intens în arta secolului trecut. În afară de pictură și sculptură biserică nu este prea bogată în icoane și obiecte de cult care să amintească diferitele epoci ale trecutului. Ea posedă totuș: două icoane împărătești (astăzi în tinda bisericii mari), una cu chipul Domnului Isus, iar cealaltă a Maicii Domnului (ambele poartă inscripții grecești și data anului 1797); o icoană cu hramul bisericii « Toți Sfinții », așezată în partea stângă a naosului; o icoană din 1786, lucrată de zugravul Nichifor și înfățișând pe Fecioară (astăzi în Colecția Comisiei Monumentelor Istorice); 4 candelă de argint cu inscripții în grecește; o cădelniță de argint purtând următoarea inscripție: « Prefăcută această cădelniță a Sfintei Mânăstiri Antim, prin osârdua smeritului Iconom Chesarie, la leat 1822, Dec. 21 »; în sfârșit alte câteva fragmente de policandre vechi, astăzi transformate pentru uzul actual.

Numărându-se printre ultimele ctitorii românești din cursul veacului al XVIII-lea, biserică dela Antim prezintă, alături de interesul artistic și arhitectonic, un interes istoric și cultural. Aici, în jurul centrului religios fondat de Antim, se păstrează și se perpetuează în decursul timpului amintirea și pornirile alese ale acestui luminat păstor. Urmându-se dorința ripo Mitropolitului Antim, Mitrofan lasă egumenului Sava sarcina să conducă gospodăria Mânăstirii, dar mai ales grija să înființeze tipografia dorită de Antim. Această dorință fu împlinită curând, căci la acea epocă găsim lucrând în tipografia Mânăstirii pe preotul Stoica Iacovici, care la 1719 dă la lumină o carte « Despre datorii » și un « Octoih », terminat de Egumenul Sava ¹⁾. Cât timp a funcționat această tipografie și în ce condiții, nu am putut afla.

La 1796, în urma cererii Episcopului Iosif al Argeșului, Domnitorul aprobă (12 Noemvrie 1796) înființarea unui seminar ce urma să funcționeze în casele Mânăstirii. În 1834, Domnitorul, în înțelegere cu Mitropolitul și Episcopul Ilarion, hotărăsc din nou înființarea unui seminar la Mânăstirea Antim. Seminarul acesta se deschide oficial la 2

¹⁾ Gr. Urișescu. Op. citat.

Februarie 1836, sub domnia lui Alexandru Dimitrie Ghica.

În 1840 câteva camere din casele din fund adăpostesc pentru câțiva ani arhivele Statului.

Acestea sunt cele câteva date pe care ni le oferă documentele timpului asupra activității desfășurate în jurul și prin Mănăstirea Antim. Cu timpul această activitate se încetinește și se termină către mijlocul secolului trecut. Ruina se întinde pretutindeni, zidurile se deteriorează și cad. Reparațiile radicale care au fost făcute, am văzut în ce condiții, către 1860, nu fac decât să împiedice pentru un timp degradarea înceată a monumentului. Astăzi

el are nevoie de o nouă și energică intervenție din partea Comisiei Monumentelor Istorice. Aceasta s'a manifestat până acum în corpul de clădiri destinat dependențelor.

Sperăm că nu se va opri acolo. Pe de altă parte, odată mai mult trebuie să exprimăm mirarea noastră că, alături de acest armonios monument al artei noastre dela începutul secolului al XVIII-lea, s'a putut clădi localul Sinodului, un monument, care contrastează cu tot ce vedem în curtea Mănăstirii Antim.

DORICA VOINESCU

Sf. Fecioară cu Pruncul (Icoană veche)